JUNI 2008 NO. 58

Berichten uit de wereld van het oude kinderboek

STICHTING GESCHIEDENIS KINDER- EN JEUGDLITERATUUR

Van het bestuur

Pas onlangs bereikte het bestuur het droevige bericht, dat een van onze eerste bestuursleden, Gerard Brantas, een gedreven verzamelaar en groot kenner van de Ned.-Indische literatuur voor de jeugd, vorig jaar november is overleden. Netty van Rotterdam, die hem vele jaren gekend heeft, herdenkt hem, en ook zijn vrouw, die eveneens in 2007 overleed, elders in dit nummer.
Zeer tevreden denkt het bestuur terug aan de afgelopen studiedag in de Koninklijke Bibliotheek. Deze was erg geslaagd door de diversiteit, het niveau en de presentatie van de gehouden lezingen, met als extra dimensie: vele bijzondere bewegende computerbeelden. Ook de verschillende tentoonstellingen droegen aan het succes van deze middag bij. Wij namen toen afscheid van bestuurslid Pien Pon, die met veel inzet en enthousiasme secretaris is geweest.
Het programma van onze najaarsbijeenkomst op **1 november a.s. te Middelburg** in de Zeeuwse Bibliotheek is bijna rond. Sprekers zijn o.a. Ronald Rijkse over de rijke kinderboekencollectie van 'zijn' bibliotheek en Guy Segers over Tijl Uilenspiegel. Naar een spreker over Zeeuwse kinder- en jeugdboeken wordt nog gezocht. De dag vóór deze studiemiddag, 31 oktober, zal in de ZB een tentoonstelling over de collectie Landwehr-Vogels van de ZB worden geopend, waarbij onze donateurs van harte welkom zijn. Helaas heeft het contact met de organisatie Amsterdam-Wereldboekenstad niets opgeleverd. In Amsterdam en Leiden zijn boekenexposities, waaronder kinder- en jeugdboeken, die zeer het bezoeken waard zijn. Wij feliciteren in dit verband Berry Dongelmans met de erg fraaie en boeiende uitgave *Stad van boeken. Handschrift en druk in Leiden. 1260-2000* bij de gelijknamige boekenexpositie in Museum De Lakenhal te Leiden en zijn belangrijke aandeel daarin.
Er kunnen nog een paar donateurs mee met de excursie naar de expositie *Ezelsbruggetjes in de klas* (over geheugenboekjes voor de jeugd) op zaterdag 5 juli in het Onderwijsmuseum te Rotterdam (zie de excursiebrief voor nadere gegevens).

Rest mij u allen een plezierige zomer toe te wensen met mooi weer en boeiende oude kinderboeken en -prenten en aanverwante papieren zaken.

Frits Booy
Voorzitter

Rectificatie

In het vorige nummer zijn de plaatjes bij het artikel van Hilda van den Helm over de eerste Nederlandse ballonstrip helaas omgewisseld. Dit beeldverhaal wordt een stuk logischer wanneer u de tekening rechts het eerst bekijkt!

De redactie

Studiedag

De studiedag op 19 april in de Koninklijke Bibliotheek werd door ongeveer 50 mensen bijgewoond. De dag stond in het teken van de weergave van de zwarte mens in het kinderboek, met lezingen over Jan Compagnie, bakerrijmen met Moriaantje in de hoofdrol, en bewegende beelden van Lothar Meggendorfer met onder andere zwarte muzikanten.
In de pauze kon men de vitrines bekijken met op het onderwerp betrekking hebbende kinderboeken uit de KB-collectie, de door de voorzitter meegebrachte boeken over het thema ter hand nemen, en de tentoonstelling in de Verdieping van Nederland bewonderen.
Tijdens de huishoudelijke vergadering was Aernout Borms (letterlijk) getooid met twee petten: die van maker van de website van de Stichting versierd met een 'WWW', die van penningmeester met een '€'. De financiën bleken door de kascontrolecommissie goedgekeurd; de website is in de loop van het jaar gevuld met een diversiteit aan onderwerpen en beeldbestanden en trekt volgens het verslag van Aernout vele bezoekers van over de hele wereld. Bij de thee werd door de donateurs genoten van de cake die Leny Borms had gebakken.

Hieronder volgen korte samenvattingen van de lezingen van deze studiedag.

Jan Compagnie het Afrikaanse vriendje van Michiel de Ruyter

Zwarte mensen komen al heel lang voor op Nederlandse picturalia. Op de oudste afbeeldingen is vaak één van de drie koningen (Kaspar) te zien, de zwarte koning die de kribbe in Bethlehem bezoekt. Uiteraard zijn er ook afbeeldingen van zwarte bewoners van landen die de Nederlanders vanaf de 16e eeuw 'ontdekten'. Die zijn soms nogal fantasievol weergegeven waardoor er een vertekend beeld van de werkelijkheid ontstond. Daarnaast werden op schilderijen ook zwarte mensen als bedienden afgebeeld. Een echt portret is echter een zeldzaamheid. Dat veranderde pas toen zwarte mensen in de 20e eeuw meer 'fashionable' werden en schilders als Charley Toorop, Nola Hatterman en Jan Sluyters portretten naar het leven gingen maken.
Zwarte mensen komen ook in de jeugdliteratuur voor. En ook daar zijn de afbeeldingen veelal karikaturen van de werkelijkheid. Dat kan enerzijds zijn veroorzaakt doordat de tekenaar niet bekend was met de werkelijkheid, maar het is waarschijnlijker dat we eerder van doen hebben met misplaatste superioriteitsgevoelens. Zwarte mensen en vooral zwarte kinderen komen regelmatig in komisch bedoelde scènes voor. Opvallend daarbij is hun kinderlijk en onsamenhangend taalgebruik. Ook de benamingen van zwarte personen in jeugdboeken geven te denken: namen als Oki, Doki, Moriaantje, Doko of Kassie zullen in Afrika waarschijnlijk niet veel weerklank oproepen.
Het beeld van de domme zwarte is de laatste decennia aan het verschuiven. Boekjes met de titel *Oki en Doki bij de nikkers* zijn al hertaald in *Oki en Doki bij de negers* en zelfs dat kan eigenlijk niet meer. In Amerika krijgt de ontwikkeling van 'politiek correct denken' een nog meer uitgesproken vorm: in het bekende Gouden Boekje *De Gele Taxi* zijn alle zwarte kruiers in het station vervangen door witte kruiers. De Nederlandse uitgever van de Gouden Boekjes heeft een dergelijke 'corrigerende' ingreep tot nu toe achterwege gelaten.

Aan de hand van de geschiedenis van Jan Compagnie, een niet zo erg bekende figuur uit de Nederlandse jeugdliteratuur, kan de hierboven geschetste ontwikkeling worden gevolgd. Op sommige portretten van Michiel de Ruyter staat naast de nationale zeeheld een Afrikaans jongetje afgebeeld. Dat is hem echter niet! Ook hier hebben we weer te doen met een bijfiguur, een knechtje. Gerard Brandt schreef in 1687 de eerste biografie over De Ruyter. Daarin noemt hij op twee plaatsen de naam van Jan Kompany (zoals Brandt de naam spelt). De eerste keer is wanneer Michiel in Vlissingen een Afrikaans jongetje dat vroeger slaaf is geweest, ontmoet. Beide knapen sluiten vriendschap en monsteren aan op hetzelfde schip. De tweede keer is vele jaren later wanneer De Ruyter bevelhebber is van de vloot die de Britten in West-Afrika een lesje komt leren. Jan is dan een soort lokaal opperhoofd geworden en beide oudere heren halen herinneringen op aan hun jeugd in Vlissingen en hun zeereizen. Die twee scènes uit het boek van Brandt zijn vervolgens de inspiratiebron geweest voor tientallen schrijvers en kunstenaars. De eerste afbeelding van Jan Compagnie verschijnt in 1823 in het boekje van G. Engelberts Gerrits: *Het leven en de daden van M.A. de Ruiter, Neerlands doorluchtigsten zeeheld: in gesprekken tusschen eenen vader en zijne kinderen*, getekend door Jacob Smies en gegraveerd door W. van Senus. In het boek wordt de ontmoeting tussen Michiel en Jan op de Afrikaanse kust beschreven en afgebeeld. Deze scène zal daarna nog door vele kunstenaars worden uitgebeeld. Opvallend daarbij

is dat de meeste afbeeldingen sterk op elkaar lijken. In bijna alle gevallen loopt Jan, gekleed in een soort Indianenkostuum, met opgeheven armen toe op de Zeeuwse zeebonk. Over de weergave van de jeugdjaren van Jan en Michiel in Vlissingen bestaat minder eenduidigheid.
In de boeken van P.J. Andriessen, P. Louwerse, J. Stamperius of H.J. Hana wordt Jan steeds anders weergegeven. Aan de hand van de door spreker verzamelde afbeeldingen is dat goed te volgen. Ook in het De Ruyter-jaar 2007 verscheen een groot aantal boeken over de nationale zeeheld. Eén van die boeken verdient bijzondere aandacht, namelijk *Michiel Adriaenszoon de Ruyter. De Admiraal*. De tekst van Graddy Boven en de illustraties van Jack Staller vertellen weliswaar op traditionele manier het levensverhaal van De Ruyter, maar de tekeningen vallen op. Er is zowel een afbeelding van de jonge Michiel en de jonge Jan als een van de oudere De Ruyter met een oudere Compagnie. De meeste jeugdige lezers zullen deze illustraties nauwelijks als iets bijzonders ervaren - gewoon een plaatje van een Surinaams en een Hollands jongetje c.q. man – maar ze laten wel zien dat Jan Compagnie nog volop leeft.

Dirk Tang

Kortjakje in de KB: een verslagje

Afgelopen studiedag van de Stichting op 19 april jl. mocht ondergetekende een lezing houden over haar pasverschenen boek *Midden in de week maar zondags niet. De ware geschiedenissen van Kortjakje, Berend Botje, Jan Huigen en consorten.*
Het initiatief voor het boek kwam van de Koninklijke Bibliotheek, in de persoon van Jeannette Kok. Zij stelde voor om bij de prentenboekencollectie van de bibliotheek met zijn baker- en kinderrijmen een boek te schrijven over de historische achtergronden daarvan. Nu zijn er natuurlijk heel veel rijmen waarover iets zou kunnen worden verteld. Daarom werden als criteria bij de keuze gekozen de illustraties uit de primaire bronnen met daarnaast de beschikbare achtergrondinformatie en de geplande omvang van het boek.
Vaak is er meer dan één theorie over de herkomst van dit soort rijmen mogelijk; in andere gevallen kunnen we aantonen dat er achter de naam van een personage oorspronkelijk toch heel iemand anders schuil ging dan wie wij er nu in zien. Dat is ook het geval met de poppenkraam die niet helemaal is wat hij lijkt te zijn. Dat zelfs aapjes en marmotjes in een bepaald kader passen, leren ons de

prenten. Soms zorgden die illustraties voor aardige oplossingen bij een problematische tekst, bijvoorbeeld bij het liedje 'Moeder, moeder, de beer is los'.
Nadat er iets verteld was over verzamelaars van dit materiaal als Boekenoogen, Van Vloten en Nynke van Hichtum, kwamen *Kortjakje, Moriaantje* en die vervelende *Klikspaan* voorbij.
Was de eerste nu een min of meer onschuldige 'secreetjuffrouw', Ragel (Rachel) Valderappus geheten, die de bijnaam *Kortjakje* kreeg? Keek ze werkelijk nogal vaak te diep in het glaasje? Of wijzen de varianten van het liedje op een meer 'publiek' leven?
En ja, die *Moriaantje*: het liedje over deze figuur werd de laatste decennia vaak als racistisch bestempeld. Of dat klopt is nog maar de vraag, met name als je de volledige tekst van dit versje uit de 19e eeuw bekijkt. Dan krijgen we een heel ander beeld, wanneer Nicolaas het jochie in bescherming neemt en zijn bedreigers met hun hoofd in de inktpot duwt. Daar is Moriaantje overigens een jongen, terwijl in sommige latere versies een meisje wordt afgebeeld.
Zo worden aloude beelden die je bij diverse liedjes en rijmpjes hebt, bij nader onderzoek onderuit gehaald. De klikspaan blijkt dan bijvoorbeeld een zogenaamde 'lazarusklep' te zijn, die melaatsen moesten gebruiken om te 'verklikken' dat zij eraan kwamen. Er valt heel wat te vertellen over de bekende figuren en toestanden in oude kinderrijmen en -liedjes. Dat levert enerzijds interessante verhalen op terwijl de fraaie illustraties anderzijds soms ook voor nieuwe interpretaties zorgen. Het onderzoek naar de oude rijmen en liedjes is met het verschijnen van dit boek bepaald niet uitgeput; er vallen nog heel wat geheimzinnige zaken in deze rijmpjes en hun historische achtergrond te onderzoeken. En zulk onderzoek levert dan weer interessant materiaal over ons cultureel erfgoed op.

Jant van der Weg

De eerste trekprentkinderboeken en de magie van Lothar Meggendorfer [1847-1925].

In 1835 verscheen bij Heinrich Müller in Wenen *Lebendige Bilder (...) zur Unterhaltung der Jugend* van de populaire kinderboekenschrijver Leopold Chimani. Het boek bevatte zes beweegbare prenten met afbeeldingen van de omgeving van Wenen. Daarna duurde het tot 1857 voordat de Londense uitgever Dean & Son weer een beweegbaar boek uitgaf: *Old Mother Hubbard and her dog*, een boek met trekprenten. Succes bleef dit keer niet uit en het werd een hele serie waarin onder andere verschenen *The royal Punch and Judy in Windsor Castle and Crystal Palace, The dogs party* en *Pussy's Party*. Een Nederlandse bewerking van dit laatste boek werd in 1861 als *De partij van Poes* uitgegeven door P.C. Hoog in Rotterdam.
In het Duitse Augsburg bracht uitgeverij Lampart een jaar later onder de titel *Lebendiges Bilderbuch* een bewerking uit van Dean's *The royal Punch and Judy in Windsor Castle and Crystal Palace*. De illustraties hierin waren van de hand van Eduard Ille die kort daarop originele afbeeldingen maakte voor een vervolgdeel,

Staberl's Reiseabenteuer in München. Staberl, een bekend personage uit het Weense volkstheater, trad altijd op met paraplu, rood vest en pruik. Zo stond Staberl ook model voor de omslag van Meggendorfers eerste trekprentenboek uit 1878. Meggendorfer zou nog 28 van dit soort beweegbare boeken laten volgen, met in totaal bijna 300 trekprenten. Wij kozen daaruit zeven thema's die wij hier met elk negen prenten in hun beweging willen tonen, te weten *Momentopnamen- Musici - Negers - Dieren - Ruimtelijke hoogstandjes - Daumenlang und Damian - Circus.* De beweegbare platen zijn hiervoor gefilmd en soms van muzikale begeleiding voorzien.

John Landwehr

In memoriam Gerard en Hermien Brantas

Onlangs bereikte ons het bericht dat de Heer en Mevrouw Brantas in 2007 zijn overleden. Gerard Brantas was vanaf het eerste uur betrokken bij de Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur.
Tot eind 1997 was hij jarenlang de penningmeester. Als specialist in de Indische jeugdliteratuur bezocht hij trouw de bijeenkomsten en deed hij suggesties aan de hand voor bijzondere studiedagen. Zo werd in 1989 een studiedag georganiseerd in het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden.
Op de studiedag van het Landelijk Platform Kinder- en Jeugdliteratuur over de geschiedenis van het kinderboek (1987) hield Gerard een lezing getiteld *Zijn de nationale helden Ot en Sien later deftige koloniale kindertjes geworden?* Er volgden nog lezingen over *Ideologische aspecten van Nederlands-Indische kinderboeken* (1989) en *Dekolonisatie in Indonesië – kinderboeken in Nederland* (1996). Ook verleende hij zijn medewerking aan *De hele Bibelebontse berg* (1989) en aan de uitgave bij gelegenheid van het tienjarige bestaan van de Stichting in 1996.
Een hoogtepunt in de kontakten met het echtpaar Brantas was ons bezoek, tijdens een studiedag in 1992, aan het prachtige huis aan de Zaadmarkt in Zutphen, waar hun collectie gehuisvest was.
Persoonlijk herinner ik mij een bezoek van Gerard aan mijn tuin, waar we praatten over de plantjes -nu eens even geen kinderboeken-, een gesprek dat herhaald werd in Zutphen in zijn tuin waarbij we zijn planten bespraken.
Gerard en Hermien zullen nooit meer op een studiedag verschijnen. Wat blijft is de herinnering aan twee gedreven liefhebbers van kinderboeken.

Netty van Rotterdam

In memoriam Dirkje Kuik

Op 19 maart overleed in Utrecht op 78-jarige leeftijd de grafisch kunstenaar en schrijfster Dirkje Kuik. Hoewel zij niet in eerste instantie geassocieerd zal worden met kinderboeken, heeft zij op dit gebied toch ook enkele interessante bijdragen nagelaten. Zo illustreerde zij in de jaren zeventig op een bijzondere manier het klassieke kinderboek *Pinokkio* met de voor haar stijl kenmerkende gewassen pentekeningen. Het boek kreeg daardoor destijds een zekere cultstatus als boek voor volwassenen en bibliofielen. In 1975 schreef zij bij de gelijknamige tentoonstelling in museum Meermanno het fraai geïllustreerde boekje *Andersen verbeeld,* over de manier waarop de sprookjes van Andersen in de loop der tijd in Nederlandse uitgaven waren geïllustreerd. Kenmerkend voor haar eerder bibliofiele dan

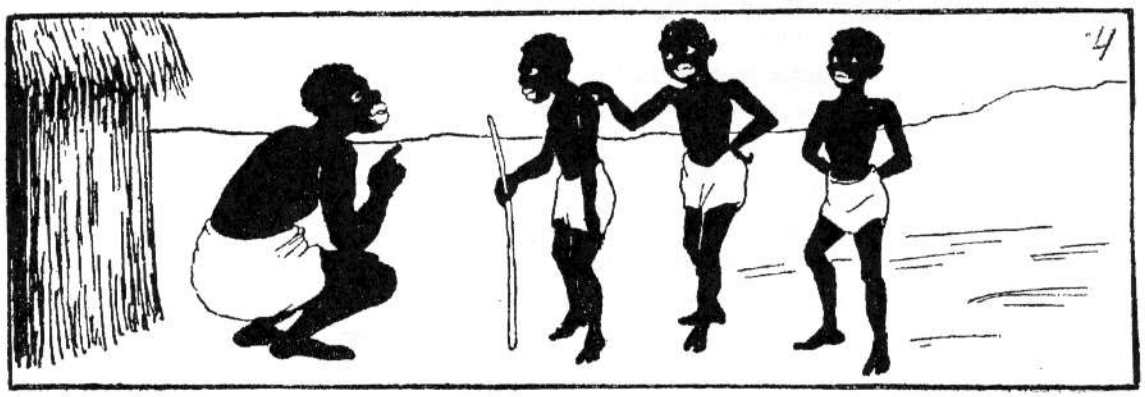

literaire of pedagogische belangstelling voor kinderboeken is daarin de passage waarin zij het heeft over het mooiste kinderboek dat zij kende: *De kleine koning* van Frits von Ostini met platen van Hans Pellar. En dan nog alleen de eerste uitgave uit 1910, een eerder bibliofiele uitgave van extra groot formaat, gebonden in een speciale band van Elias van Bommel, op zeer fraai papier gedrukt en met de ingeplakte, goud-gehoogde platen van de Weense Sezessions-kunstenaar Pellar die sterk beïnvloed was door Gustav Klimt. Zij bezat hiervan zelf een heel fraai exemplaar.

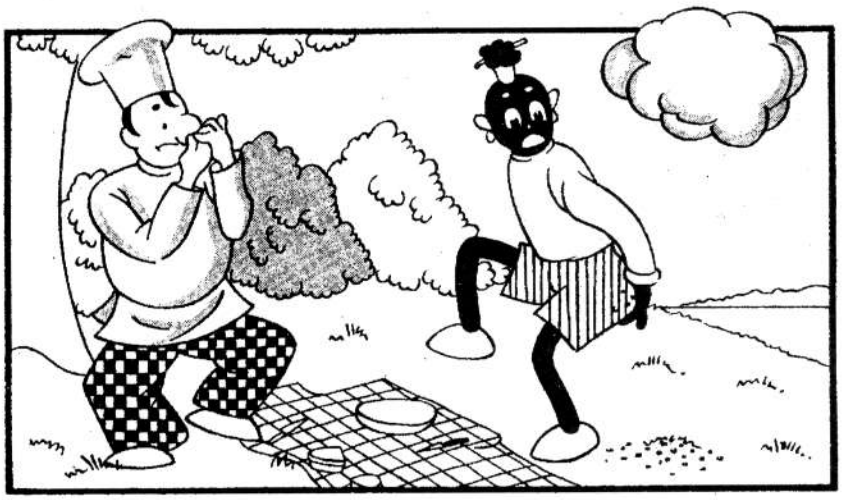

Mengelwerk

Leerstoel in gevaar maar onderzoek naar jeugdliteratuur bloeit

Met deze hartenkreet werden belangstellenden door de Alumnivereniging Leidse Neerlandici 'Siegenbeek' maandag 21 april jl. naar Leiden gelokt voor een openbare lezing van prof. dr. Helma van Lierop. De lezing zou gaan over de stand van zaken in haar vakgebied onder de titel: 'Het gaat goed met het onderzoek naar jeugdliteratuur'.

Waarin schuilt nu het gevaar?

In 1998 werd Helma van Lierop benoemd tot bijzonder hoogleraar kinder- en jeugdliteratuur aan de Leidse universiteit, de zogenaamde Annie M.G. Schmidt-leerstoel. Nu, na tien jaar, wordt de balans opgemaakt en moet de Leidse universiteit besluiten, of ze deze leerstoel wil handhaven en dus verder financieren. Docenten en studenten steunen van harte het idee om deze leerstoel te continueren.

Van Lierop schetste in haar betoog de voorgeschiedenis van de universitaire studie van kinder- en jeugdliteratuur. Aanvankelijk was er slechts sprake van incidentele (semi-)wetenschappelijke belangstelling in de vorm van besprekingen van kinder- en jeugdboeken (waarin het bijna uitsluitend ging over opvoedkundige aspecten) en een enkel proefschrift, namelijk van Pomes (1908) en Wirth (1926). Deze publicaties waren overwegend normatief, prescriptief en descriptief.

Het instellen van leerstoelen voor algemene literatuurwetenschap in de jaren vijftig van de 20e eeuw veroorzaakte een totale verandering van opvattingen en aanpak, want men ging literaire en historische aspecten centraal stellen. Het onderzoek naar de kinder- en jeugdliteratuur kwam goed op gang sinds het pionierswerk van Lea Dasberg met haar publicatie *Het kinderboek als opvoeder* in 1981, al moet daarbij aangetekend worden, dat de methodologie van Dasberg niet deugde. Zo kwam Miep Diekman bij Dasberg als de meest racistische schrijver uit de bus! Het tegendeel is echter waar...

Universitaire werkgroepen en recensenten gingen taboes doorbreken, accenten werden verschoven, recensies werden steeds minder veredeld consumentenonderzoek. Van kinder- en jeugdboekenschrijvers werd meer maatschappelijke betrokkenheid verlangd, wat helaas ontaardde in zogenaamde kommer- en kwelboeken voor de jeugd. Naast pedagogen onderzochten ook sociologen en neerlandici de kinder- en jeugdboeken en samenwerking bleek noodzakelijk. Er kwamen tijdschriften, werkgroepen en universitaire docenten die zich uitsluitend gingen bezighouden met kinder- en jeugdliteratuur. Van Lierop noemde daarbij de universiteiten van Leiden en Tilburg en de tijdschriften *Leesgoed* en *Literatuur zonder leeftijd*. Ze wees onder andere op het belang van publicaties van dr. Anne de Vries en dr. Berry Dongelmans. In vergelijking met het buitenland loopt het wetenschappelijk onderzoek van kinder- en jeugdliteratuur qua kwaliteit aardig in de pas, helaas niet qua kwantiteit.

Bij de niet-universitaire werkgroepen en studies werden met name de Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur en de publicatie *Tot*

volle waschdom (2000) genoemd! Maar ook *De hele Bibelebontse berg* en *Lust en Leering* vindt Van Lierop van belang.
Het is jammer dat zij tamelijk weinig vertelde over de resultaten van haar en haar (ex-)studenten. Na afloop noemden toehoorders nog het grote belang van de KB als beheerder en beschrijver van oude kinder- en jeugdboeken. Uw voorzitter wees er die avond op, dat er sinds jaren een grote maatschappelijke belangstelling voor oude kinder- en jeugdboeken op gang gekomen is, getuige het succesvol functioneren van de Stichting Kinderboek Cultuurbezit te Winsum en de Stichting 't Oude Kinderboek te Zutphen.
Het bestuur van de SGKJ vindt het uiteraard noodzakelijk, dat de Leidse leerstoel voor kinder- en jeugdliteratuur wordt gecontinueerd.

Frits Booy

De Koninklijke Bibliotheek heeft het beheer van het **Centraal Bestand Kinderboeken** overgenomen van het Letterkundig Museum en het CBK **gratis toegankelijk** gemaakt voor iedereen, ook voor mensen die geen KB-lenerspas hebben.
Het CBK is te vinden in de blauwe baan van de website van de KB: www.kb.nl > Zoeken in catalogi en bestanden > Algemene catalogi > Centraal Bestand Kinderboeken.

De **L.M. Boerlage prijs**, de tweejaarlijkse prijs voor de beste masterscriptie op het gebied van de kinder- en jeugdliteratuur, is door het Letterkundig Museum opgeheven. Maar gelukkig heeft IBBY Nederland de prijs overgenomen. Ook de redactie van het tijdschrift *Literatuur zonder leeftijd* vindt het belangrijk dat studenten hun scriptie wijden aan de studie van de kinder- en jeugdliteratuur en daarover in LzL publiceren. Anton Korteweg van het LM reageerde enthousiast en bood gratis ruimte aan om de eerste prijsuitreiking nieuwe stijl in het vernieuwde kinderboekenmuseum te houden.
In 2009 zal de nieuwe scriptieprijs (waarvoor het IBBY-bestuur nog een naam zal bedenken) voor het eerst worden uitgereikt. Hopelijk zal van deze prijs een extra stimulans naar universitaire instellingen uitgaan om studenten een masterscriptie op het gebied van de kinder- en jeugdliteratuur te laten schrijven.

Het Huis van Aristoteles in Cultuurpark Westergasfabriek in Amsterdam is een plek voor families met kinderen om te kijken, luisteren, ruiken, voelen, proeven en spelen. Zie: www.hethuisvanaristoteles.nl.
De speelexpositie *Pluk van de Petteflet* naar het beroemde boek van Annie M.G. Schmidt met illustraties van Fiep Westendorp staat momenteel centraal. De nagebouwde Petteflet is wel zes meter hoog, er kan gespeeld, gefantaseerd, gekeken en ontdekt worden.
In de verhalenstudio kunnen kinderen zich een held wanen en creatief aan de slag gaan met verhalen over heldendaden. Daarnaast kunnen ze, begeleid door kunstenaars, theater maken, schilderen, met marionetten spelen of verhalen schrijven en illustreren.

Het dagblad *Tubantia* meldde dat de kans bestaat dat Oldenzaal het tweede **kinderboekenmuseum** van Nederland krijgt. Momenteel is een projectgroep bezig om de mogelijkheden te onderzoeken. Initiatiefnemer is Felix Nijland, redacteur van *Tubantia* en verzamelaar van kinderboeken, met een collectie die meer dan drieduizend titels omvat. „Het kinderboek is erg actueel", aldus Nijland. „Kijk eens hoeveel er al verfilmd zijn."

Op 22 mei werd in De Balie in Amsterdam de eerste **Fiep Westendorp Middag** gehouden, met lezingen van Gioia Smid en Saskia de Bodt, beide gewijd aan Fiep en haar tijd. De vele activiteiten van de

Fiep Westendorp Foundation passeerden de revue en drie jonge illustratoren kregen een aanmoedigingsprijs van € 20.000.

Onder de titel *Vergeten avontuur* brengen Frits Roest en Chris Feij een geïllustreerd overzicht van **in het Nederlands vertaalde negentiende-eeuwse avonturenromans.** Dit overzicht bevat gedetailleerde informatie over ruim 650 titels van 115 schrijvers. Hierbij worden veel nieuwe gegevens gepresenteerd over de oorspronkelijke schrijvers en de jaren van uitgave, zoals die zijn achterhaald vanuit met name gedigitaliseerde bronnen. Ook zijn bijna 850 afbeeldingen opgenomen van boekbanden en stofomslagen, en zo'n 400 afbeeldingen van titelpagina's. Dit boekwerk zal gedrukt worden via het print-on-demand systeem, dat bij een relatief geringe oplage 50 euro gaat kosten. Het boek zal tegen eind juli beschikbaar zijn. Nadere inlichtingen bij Frits Roest, 0318-418875 of frits.roest@hccnet.nl.
In september verschijnt een afrondend tweede deel, *Schrijvers van vergeten avontuur*, met biografische informatie over de schrijvers, genres en registers van bewerkers/vertalers, uitgevers en illustratoren van de behandelde boeken. Dit tweede deel gaat, inclusief verzendkosten, 10 euro kosten.

Ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de kinderboekenserie **De olijke tweeling** van Arja Peters heeft uitgeverij De Eekhoorn een glossy jubileumboek uitgegeven. Naast een herdruk van het eerste deel is daarin ook een nieuw deel opgenomen, *De olijke tweeling en de danswedstrijd*, geschreven door Marion van de Coolwijk. Bovendien zijn de omslagen van alle delen in kleur afgedrukt, zijn er allerlei weetjes over de (eerste) schrijfster en over de personages uit de serie opgenomen en zitten er lipgloss en een CD met pop-muziek als extraatjes bij. Arja Peters schreef in 1958 de eerste van 26 delen; na haar dood volgde er nog een deel 27, geschreven door Jody Peterson.
De uitgeverij probeert met deze jubileumuitgave (344 pagina's voor € 14,99) de serie, waarvan inmiddels 3,5 miljoen exemplaren zijn verkocht, weer nieuw leven in te blazen.

Internet

De verzamelaar Charles Barten onderhoudt een fraaie site over toverlantaarns:
http://www.toverlantaarn.eu
Biedt een lange inleidende film en is verder heel informatief.

Tentoonstellingen

Tot 10 aug is in het *Historisch Museum Hengelo* een tentoonstelling over illustrator **Jan Huizinga** te zien. Behalve tekenleraar was hij de illustrator van Pinkeltje, Arendsoog en de eerste Nederlandse Pippi Langkous. Samensteller Joop Plasmeijer verzamelde het werk van Huizinga en deed er onderzoek naar. Adres: Beekstraat 51, tel. (074) 2594216.

Tot 31 augustus is in *Streekmuseum Jan Anderson* in Vlaardingen een tentoonstelling te zien van **jeugdboeken uit de tweede wereldoorlog**, met onder meer nationaal-socialistische uitgaven. Van Robert van Genechtens *Van den vos Reynaerde* ligt er bijvoorbeeld een exemplaar met de handtekening van Mussert. Adres: Kethelweg 50, tel. 010 - 434 38 43. Open: elke zaterdag en iedere eerste zondag van de maand, van 14-16 uur.

Publicaties

Bijna alle boeken die hieronder worden vermeld zijn aanwezig bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Mocht een bepaald boek daar niet zijn, dan kan men tamelijk eenvoudig opzoeken in welke bibliotheek in Nederland het wel aanwezig is.

NEDERLAND

De geschiedenis aan het volk verteld: populaire protestants-christelijke geschiedschrijving in de negentiende en twintigste eeuw / red. G.J. Schutte. Hilversum : Verloren, 2008. - 204 p. : ill. ; 23 cm. – (Serta historica ; 8). - ISBN: 978-90-8704-032-1

In deze bundel staan enkele protestants-christelijke populariseerders centraal die ook hun sporen hebben nagelaten in de jeugdliteratuur, zoals P.J. Kloppers, Louwrens Penning, W.G. van de Hulst en Pieter de Zeeuw. In het proces van eenwording van het Koninkrijk der Nederlanden na 1813 vormde de geschiedenis een belangrijke verbindende factor. De historische verhalen die deze protestants-christelijke auteurs schreven, pasten in de popularisering van het verleden, bedoeld voor de gemiddelde Nederlander.

Twee broers, drie levens : Henri en Anton Pieck / Paul Arnoldussen en Hans Olink. – Amsterdam : Bas Lubberhuizen, 2008. – 264 p. : 60 ill. ; 23 cm. – 978 90 5937 1002 ; € 24,90.

Dubbelbiografie van de tweelingbroers, die na hun tekenopleiding verschillende wegen gingen. Anton werd tekenleraar en tekende taferelen van een romantisch verleden. Henri tekende veel vrijer. Hij richtte zich op een communistische utopie, bewoog zich in linkse kringen en spioneerde voor de Russen. Verzorgde gebonden uitgave met veel zwart-wit foto's en illustraties.

Jeanne Hebbelynck (1891-1959) : miniaturist en illustrator / Céline Kesteloot en Chris Coppens. Leuven, KADOC, 2008. – 64 p. : ill. ; 16x24 cm. – ISBN 978 90 8069 473 6 ; € 8,-.

Rijk geïllustreerde uitgave bij een tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek van Leuven, met een bijdrage gewijd aan leven en werk van deze katholieke illustrator die miniaturen, bidprentjes, prentbriefkaarten en boekillustraties maakte die opvallen door het gebruik van gouddruk. Ook de geschiedenis van de katholieke uitgeverij Desclée de Brouwer en de plaats van Jeanne Hebbelynck daarbinnen wordt beschreven.

Allemaal te water! : 120 jaar KNZB/ [red. Ineke Strouken]. - Utrecht : Nederlands Centrum voor Volkscultuur, 2008. - 83 p. : ill., foto's. ; 22-24 cm. - (Volkscultuur, ISSN 0169-5614) ; ISBN 978-90-71840-71-5

Bevat een bijdrage van Janneke van der Veer over zwemmen in kinderboeken, p. 33-43.

450 jaar geheugenkunst in beeld, 1482 - 1932 / John Landwehr, Pim van Pagée. - Maastricht : MABP, 2007. - 78 p. : ill. ; 21 cm. - In ringband.

Catalogus bij de tentoonstelling 'Ezelsbruggetjes in de klas' in het Nationaal Onderwijsmuseum te Rotterdam. Het geheugen wordt al eeuwenlang een handje geholpen, met afbeeldingen, rebussen, ABC-boekjes, telboekjes, kwartetspelen en volks- en kin-

derprenten werden spreuken, gebeden, verhalen, grammaticale regels, rekenmethodes, aardrijkskunde- en geschiedenislessen in het geheugen geprent.

Alice in Wonderland / A.M. Meurs.– [Amsterdam : Meurs], 2008. 24 p. ; ill. : 30 cm.

In eigen beheer uitgegeven persoonlijke verhalen over kinderboeken, uitgegeven ter gelegenheid van een Alice in Wonderland-manifestatie in Dordrecht. Bevat zeer veel illustraties uit diverse Alice-uitgaven. Voor bestellingen zie www.meursam.nl

BUITENLAND

Russische Kinderliteratur in der Sowjetunion der Jahre 1920-1930 / Gertraud Marinelli-König. - München : Otto Sagner, 2007. - 293 p. : ill. ; 21 cm. - (Slavistische Beiträge ; Bd. 457)
ISBN 978-3-87690-987-5 ; € 30,-.
Bew. van proefschrift Wenen o.d.t.: Die Sowjetische Kinderliteratur der Zwanzigerjahre, 1976.

Deze kinderboeken vormen een spiegel van de toenmalige Russische maatschappij: er is in te zien welke verwachtingen men van de jonge Sovjetstaat had, en welke normen en waarden belangrijk geacht werden. Met analyses van de inhoud, de literaire vorm en de politieke tendensen, en informatie over de theoretische en ideologische discussies die plaatsvonden. Veel nadruk wordt gelegd op de literaire kant van vooral de prentenboeken, die tot de avant-gardistische kunst behoren.

Traumwelten : Bilder zum Werk Karl Mays / von Wolfgang Hermesmeier und Stefan Schmatz. - Bamberg ; Radebeul : Karl-May-Verlag, 2004-.... - 3 dl. : ill. ; 18 cm. - (Sonderband zu den gesammelte Werken Karl May's)

Dl. 1 en 2 van dit driedelige overzicht van alle afbeeldingen bij het werk van Karl May zijn verschenen: de periode tot 1912, en het tijdvak 1913 tot 1930. Het geeft een beeld van realisme, naturalisme, art deco en symbolisme in de boekillustratie vanaf het midden van de 19e eeuw. Bevat veel binnen- en buitenlandse voorbeelden, vaak voorzien van korte bijbehorende teksten. Met afbeeldingen van anonieme kunstenaars, varianten en plagiaten, informatie over de belangrijkste illustratoren en overnamen in het buitenland.

The annotated Hans Christian Andersen / translated by Maria Tatar with Julie K. Allen ; edited with an introduction and notes by Maria Tatar. - W.W. Norton. – 416 p. - € 33,-.

Een nieuwe vertaling van 24 van de 156 sprookjes, in een rijk geïllustreerde uitgave met meer dan 150 afbeeldingen, en annotaties die de sociale en culturele omstandigheden in de 19e eeuw verduidelijken. Maria Tatar publiceerde al eerder 'The Annotated Brothers Grimm' en 'The Annotated Classic Fairy Tales'.

The annotated Secret Garden / Frances Hodgson Burnett, ed. Gretchen Holbrook Gerzina. - New York [etc.] : W.W. Norton, 2007. - xl, 288 p. : ill. ; 26 cm. -
ISBN 978-0-393-06029-4

Bevat een overzicht van leven en werk van Burnett, haar geloof, de literaire invloeden op ' The secret garden' (zoals Jane Eyre en Heidi), en achtergrondinformatie over het leven van Britse gezinnen in India. De vele annotaties bij de tekst van haar nog steeds meest geliefde boek zijn verhelderend, maar soms ook overbodig. Met meer dan 100 afbeeldingen van verschillende illustratoren, die het boek tot een ware schatkamer maken.

Cartonnages romantiques, 1840-1870: un âge d'or de la reliure du livre d'enfant / Elisabeth Verdure. - Lyon : Bachès, 2008. - 143 p. : ill. ; 31 cm. - ISBN 978-2-915266-74-0

Prachtig uitgevoerd boek met veel kleurenillustraties over een topperiode in de Franse boekbandkunst in de 19e eeuw. Er werden kinderboeken uitgegeven met geschilderde of gelithografeerde illustraties in medaillons op de voorkant, omgeven door versieringen met goud en kleur en allerlei motieven. Een lust voor het oog.

Uit de tijdschriften

Ook voor de tijdschriftartikelen geldt dat deze bijna allemaal aanwezig zijn bij de Koninklijke Bibliotheek.

NEDERLAND

Boekenpost no. 94, mrt/apr. 2008 bevat artikelen over een halve eeuw Smurfen, en over schaatsen in buitenlandse (kinder)boeken over Nederland. In no. 95, mei/juni 2008, artikelen over een herdruk van *Dubbele Lotje* van Erich Kästner, over *Meiregen* (1925) van Margot Vos met illustraties van Raoul Hynckes, en over de artistieke duizendpoot Jan Rotgans.

Leesgoed (jrg. 35, no. 2) bevat een bespreking van *Decoratieve prenten met geschreven wensen, 1670-1870* door Frits Booy.

Het **Lexicon van de jeugdliteratuur** (aanvulling 76, feb. 2008) bevat onder andere lemma's over Anna Barbara van Meerten-Schilperoort, Hesba Stretton en Margot Vos.

Literatuur zonder Leeftijd (no. 75, voorjaar 2008) is gewijd aan tekst en beeld, en bevat onder meer een artikel met een aanzet tot de illustratiegeschiedenis van het sprookje in Nederland en Vlaanderen.

De Parelduiker (jrg. 13, no. 1, 2008) bevat een artikel van Monica Soeting: *De deemoed voorbij; Cissy van Marxveldt en haar rebellenclub.*

BUITENLAND

1001 Buch (no. 1, febr. 2008) bevat o.a. een artikel over *De bende van de rode Zora*, de bestseller van Kurt Held.

Aus dem Antiquariat (no. 2, 2008) bevat artikelen over de manier waarop soldaten in kinderboeken worden afgebeeld, over het boek *Das Rote U* uit 1932 (ook in vertaling verschenen), over Ivan Bilibin, Else Ury en Gertrud Caspari.

Bookbird (jrg. 46, no. 1, 2008) bevat o.a. een artikel over de collecties kinderboeken van de Universiteit van Minnesota, waaronder de bekende Kerlan Collection.

Canadian Children's Literature (jrg. 33, no. 2, herfst 2007) bevat een artikel over de Osborne Collection in Toronto.

Carousel (no. 38, lente 2008) bevat een bijdrage over Laura Ingalls Wilder.

Children's Literature Association Quarterly (jrg. 33, no. 1, voorjaar 2008) bevat artikelen over boeken voor jongens in 19e eeuws Amerika en over boeken over weesmeisjes in de 'Sentimental Tradition'.

The Horn Book Magazine (jan/feb. 2008) bevat een artikel over uitgaven met Engelse 'Mother Goose' bakerrijmen.

Illustration (voorjaar 2008) bevat stukken over Winsor McCay en over 'Seven stories', het Centrum voor kinderboeken in Newcastle.

The lion and the unicorn (jrg. 32, no. 1, jan. 2008) bevat artikelen over meisjesschoolverhalen, Alice in Wonderland en 'tomboys'.

Marvels & Tales (jrg. 21. no. 1, 2007) is gewijd aan sprookjes, gedrukte teksten en orale verhalen, met bijdragen over Finse volksverhalen, een vergelijking van een verhaal van Madame d'Aulnoy met het oorspronkelijk Amerikaanse mondelinge verhaal, 19e eeuwse Griekse populaire sprookjesboekjes, een verhaal dat voorafgaat aan de Duizend-en-een-nacht sprookjes, de route van de Italiaanse sprookjes van Giambattista Basile naar 17e eeuws Frankrijk, sprookjes meer gezien als literaire teksten dan als cultureel erfgoed, taalkundige ingrepen door de Grimm's in de oorspronkelijke sprookjesteksten. Tot slot een artikel waarin wordt getwijfeld aan het idee dat orale teksten voorafgingen aan geschreven teksten.

Movable Stationary (jrg. 16, no. 2, 2008) bevat een uitgebreidere Engelstalige versie van het artikel in de Boekenwereld door Theo Gielen over het eerste Nederlandse beweegbare boek *De nieuwe rijschool.*

La Revue des livres pour enfants (no. 239, febr. 2008) bevat een dossier gewijd aan Israëlische jeugdliteratuur, met o.a. een overzicht van een eeuw illustraties.

Verantwoording illustraties

De recente studiedag stond in het teken van de zwarte mens in kinderboeken. De keuze van de plaatjes in dit nummer heeft daar alles mee te maken. Hoewel zeer stereotiep en allerminst een reëel beeld gevend, behoren ze tot ons historisch erfgoed. Vandaar.
Een lijst met titels van de boeken waaraan de illustraties zijn ontleend, kan bij de redactie worden opgevraagd.

Vragen

Ter voorbereiding op een artikel over het echtpaar **J.J. Midderigh en B.Midderigh-Bokhorst** in het jaarboek van de Historische Vereniging Vlaardingen, ben ik op zoek naar verhalen over hun leven. Graag zou ik meer willen weten over met name de periode waarin zij in Vlaardingen woonden (1906-1927), maar natuurlijk ben ik ook blij met andere wetenswaardigheden over het echtpaar en hun werk. De Heer Midderigh was leraar in Vlaardingen; Mevrouw Midderigh-Bokhorst schreef en illustreerde veel kinderboeken, bijvoorbeeld de prentenboeken over *Wortelmannetje*. Omdat zij intensief samenwerkten, wordt het echtpaar vaak in één adem genoemd. Mevrouw Midderigh vertelde daar-

over in een interview ter gelegenheid van hun vijftigjarig huwelijk het volgende: 'Zonder mijn man had ik beslist nooit zoveel kunnen doen. Hij vulde mij als het ware aan, want als ik wel eens moeilijkheden had met enkele details, wist hij die met een paar streken en lijnen op te lossen'.
Informatie graag naar:
Ellen Boonstra-de Jong, Warande 30k, 3116 CH Schiedam.
Tel. 010-4747686,
email: ellen@warande30k.nl

Momenteel doe ik voor een boekpublicatie en een tentoonstelling onderzoek naar het leven en werk van de illustratrice en boekbandontwerpster **Ella Riemersma** (1903-1993). Ten behoeve daarvan zou ik graag in contact komen met eenieder die mogelijkerwijs informatie zou kunnen aandragen. Zo ben ik nog op zoek naar het speciale St. Nicolaasnummer 1925 van Ons Eigen Tijdschrift (een uitgave van Van Houten).
Informatie graag naar Peter van Dam, Rijswijkse Landingslaan 314, 2497 TH Den Haag,
email: vandam.peter@gmail.com

Colofon

Berichten uit de wereld van het oude kinderboek. Mededelingen-bulletin van de **Stichting Geschiedenis kinder- en jeugdliteratuur** (ISSN 1384-5977)

www.hetoudekinderboek.nl

Bestuur:
Frits Booy (voorzitter)
fjbooy@zonnet.nl
Anneke van den Bergh (secretaris)
a.vd.bergh@haarlem.nl
Aernout Borms (penningmeester, beheerder website)
agborms@xs4all.nl
Jant van der Weg-Laverman
weglaverman@kpnplanet.nl
Saskia de Bodt
saskia.debodt@let.uu.nl
Henk van der Lee
hjvdlee@planet.nl

Aanmelden als donateur kan men zich bij Anneke van den Bergh, p/a Stadsbibliotheek Haarlem, Postbus 204, 2000 AE Haarlem, of via a.vd.bergh@haarlem.nl

Donaties (minimum donatie per jaar twintig euro) naar gironummer 2348552 t.n.v. Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur, Voorburg. Donateurs van de Stichting ontvangen uitnodigingen voor studiedagen en excursies, een jaarboekje en regelmatig de *Berichten uit de wereld van het oude kinderboek*.

Samenstelling Berichten:
Jeannette Kok en Theo Gielen.
Informatie kan men sturen aan:
Koninklijke Bibliotheek
t.a.v. Jeannette Kok
Postbus 90407
2509 LK Den Haag
Tel. 070-3140215 (do. en vr.)
of tel. 020-6251915 (privé).
e-mail: *jeannette.kok@kb.nl*

Coördinatie 'Mr. van Veen-kring':
Frits Booy (035-5417336).